

УДК 502

Коняхіна Т. В.

Донецький державний університет управління

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Досліджено основні умови вирішення міжнародних проблем природокористування та розглянуто існуючі вади, що ускладнюють цей процес. Удосконалено механізм забезпечення екологічного розвитку економіки та вирішення глобальних екологічних проблем. Сформульовано концептуальні засади міжнародного економічного механізму природокористування, які базуються на механізмах трансформації світогляду суспільства, його екологізації.

Ключові слова: економічна політика, екологічна політика, рекреаційна політика, раціональне природокористування, елементи економічного механізму.

Постановка проблеми. Сучасний етап соціально-економічного розвитку суспільства характеризується посиленням процесів екологічних порушень. У науковій літературі йде активний аналіз екологічних порушень та їх наслідків як для природного середовища, так і для населення планети в цілому. Однак практичні зусилля, що вживаються для їх ліквідації як на рівні окремих країн, так і на рівні світової спільноти, неадекватні масштабам екологічних проблем. Однією з найважливіших проблем управління якістю навколишнього середовища є незбалансована мінливість складових тріади – суспільство, природа, господарство, що виникає в процесі їх взаємодії. Усунення виниклих протиріч можливе тільки на основі нової концепції розвитку людства, яка передбачає досягнення розумної збалансованості соціально-економічного прогресу суспільства і розробки ефективного економічного механізму природокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загальні концептуальні проблеми економіки природокористування, вдосконалення економічних методів управління природокористування розглядаються в працях багатьох відомих вчених різних країн світу, таких як: Р. Айрес, Г. Аткинсон, Л. Гулдер, Дж. Луміз, Д. Мідоус, Дж. Мілімен, Я. Мітроффа, Дж. Оттман, Дж. Хартвік, Н. Данилюк, В. Демет'єв, П. Касьянов, Д. Лук'яненко, О. Попова, А. Поручник, С. Сіденко та інші. У роботах вчених розглянуті проблеми екологізації економіки та її вплив на кінцеві результати, ефективність природокористування, питання прогнозування раціонального природокористування, підходи до екологізації економічного розвитку. Праці вищезазначених вчених внесли значний внесок у теорію і практику проблеми екологізації економічного розвитку. Разом з тим, маловивченими залишаються питання науково-методологічних досліджень міжнародного економічного механізму вирішення проблем природокористування.

Мета статті. Розробка концепції міжнародного економічного механізму природокористування з метою вирішення глобальних проблем у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний механізм – це сукупність різних форм і методів практичного використання економічних законів, зведених у певну систему відповідно до вимог об'єктивних законів розвитку природних систем [2, с. 48]. Основними елементами цього механізму згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 41) виступають [1]: визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; встановлення лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та розміщення відходів; встановлення нормативів плати і розмірів платежів за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу; надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії; здійснення інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища. Що стосується відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, яке назване в ст. 41 Закону серед економічних заходів забезпечення охорони навколишнього природного середовища, то віднесення його до економічного механізму є дискусійним. Таке відшкодування здійснюється в порядку застосування майнової відповідальності.

Безсумнівним твердженням є те, що у сучасних умовах найважливішим питанням екологізації економіки, переходу до сталого еколого-економічного розвитку є розробка механізму реалізації еколого-орієнтованого розвитку, у цьому зв'язку пріоритетне значення має формування екологічного механізму стимулювання охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування.

З макроекономічних позицій це – механізми та інструменти, які у рамках всієї економіки, її секторів і галузей – макрорівень, і більше спеціальні механізми й інструменти, безпосередньо пов'язані з охороною навколишнього середовища та експлуатацією природних ресурсів, тобто власне економічний механізм природокористування [6, с. 108].

Крім того, дослідження дають змогу систематизувати та виділити три типи економічних механізмів природокористування [8, с. 159]:

м'який механізм – ліберальний в екологічному відношенні. Він ставить найзагальніші обмежувальні екологічні рамки для економічного розвитку галузей; практично не гальмуючи його. Даний тип економічного механізму направлений в основному на ліквідацію негативних екологічних наслідків, а не на причини виникнення екологічних деформацій, слабо впливаючи на темпи і масштаби розвитку. Такий тип механізму природокористування властивий техногенному типу розвитку економіки;

стимулюючий механізм: розвиток екологозбалансованого та природоохоронного виробництва і видів діяльності. Основу функціонування такого механізму природокористування становлять ринкові інструменти. Він сприяє збільшенню виробництва на базі нових технологій, дозволяє покращити використання та охорону природних ресурсів;

жорсткий механізм, який використовує адміністративні та ринкові інструменти і за допомогою жорсткої податкової, кредитної, штрафної політики практично пригнічує розвиток певних галузей і комплексів в області розширення їх природного базису, в цілому сприяючи економії використання природних ресурсів.

У реальній дійсності ці механізми природокористування не існують в чистому вигляді, неминуче виникає необхідність їх поєднання. Для більшої ефективності економічні інструменти повинні використовуватися в тих областях економіки, де їх застосування потребують менших витрат в порівнянні з прямим регулюванням для виконання однакових природоохоронних завдань.

Теоретико-методологічне дослідження свідчить, що економічний механізм охорони навколишнього природного середовища покликаний створити умови для розвитку як у виробників, так і громадян дбайливого ставлення до природи. Необхідно виробити у суб'єктів права відношення, при якому шкода навколишньому середовищу рівносильний шкоді самому собі. Все це включає в себе комплекс заходів з економічного стимулювання охорони навколишнього середовища, нормуванню господарського впливу на навколишнє середовище, екологічну експертизу, екологічні вимоги при розміщенні, проектуванні, експлуатації виробничо-господарських об'єктів, екологічний контроль, відповідальність і відшкодування збитків.

У сучасних умовах розробка ефективної концепції економічного механізму природокористування можлива при виконанні наступних принципів [7, с. 96]:

1. Ефективна концепція раціоналізації природокористування та охорони навколишнього середовища і відповідний економічний механізм природокористування в секторах/комплексах можуть бути розроблені і реалізовані тільки після розробки концепції розвитку самих секторів/комплексів і всієї економіки в цілому.

2. Економічний механізм природокористування повинен бути органічною частиною «глобального» економічного механізму, він не може бути локальним і охоплювати тільки природоексплуатуючі комплекси та галузі. Даний механізм повинен бути узгоджений з іншими економічними механізмами, що діють на подальших (після «природних») етапах природно-продуктової вертикалі, що сполучає первинні природні ресурси з кінцевою продукцією. Тим самим економічний механізм природокористування (у вузькому сенсі) повинен стати частиною загального механізму, що регулює функціонування окремих виробництв у природно-продуктової вертикалі, і бути орієнтованим на кінцеві результати.

3. Економічний механізм природокористування в секторах/комплексах повинен формуватися на міжсекторальній, міжгалузевій та міжрегіональній основі. Цей принцип можна проілюструвати на прикладі взаємозалежного характеру розвитку агропромислового та паливно-енергетичного комплексів при альтернативних варіантах вирішення екологічних проблем. У цих випадках ефективний економічний механізм природокористування може бути створений тільки на основі комплексного підходу.

Формування економічного механізму природокористування та фінансування природоохоронних заходів в умовах ринкових відносин має бути

органічною складовою системи управління і регулювання економіки. Завданнями економічного механізму охорони навколишнього природного середовища є [3, с. 9]:

планування та фінансування природоохоронних заходів;

встановлення лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та розміщення відходів;

встановлення нормативів плати і розмірів платежів за використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, розміщення відходів та інші види шкідливого впливу;

надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідходних і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів з охорони навколишнього природного середовища;

відшкодування у встановленому порядку шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу і здоров'ю людини.

Економічний механізм природокористування при досягненні даних завдань спрямований на виконання основних функцій, а саме [5, с. 37]: економічне забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища – реалізується за допомогою послідовного здійснення всіх економічних заходів, включених в економічний механізм; стимулююча функція – полягає у створенні умов економічної зацікавленості підприємств і підприємців у виконанні адресованих їм вимог екологічного законодавства.

Якщо говорити про міжнародний економічний механізм природокористування, слід зазначити наступне. Вплив глобалізаційних процесів на екологізацію в країнах, що розвиваються нерівномірно (багато хто при екологізації національного господарства відчувають потребу в підтримці розвинених країн). Загострення протиріччя «суспільство – середовище проживання» значною мірою пов'язано з несприятливим впливом зовнішнього чинника на процеси економічного розвитку (погіршення умов торгівлі, скорочення валютних надходжень, зростання зовнішньої заборгованості, загострення проблеми бідності), посилюючи економічну і політичну залежність країн, що розвиваються, збільшуючи технологічний відрив від розвинених. Проблема допомоги (перерозподілу ресурсів) передбачає реалізацію заходів: зниження зовнішньої заборгованості, формування сприятливого зовнішньоторговельного клімату, надання фінансової та технологічної допомоги (наприклад, в рамках Кіотського протоколу передбачені торгівля квотами, проекти спільного здійснення і чистого розвитку країн, що розвиваються, фінансовані іншими державами). Упорядкування еколого-економічних відносин природокористування передбачає не становлення конкурентних відносин, властивих національній практиці, а співпраця держав-учасників світового співтовариства при рекомендаційному характері рішень, що обумовлено причинами: глобалізацією господарських протиріч, обумовлених становленням єдиного господарського простору; відсутністю достатніх технічних, фінансових та інших засобів вирішення проблем на рівні однієї країни або їх групи; наявністю єдиних підходів і

тенденцій еволюції національних інститутів регулювання господарювання; можливістю перенесення і подальшої адаптації передового зарубіжного досвіду до умов конкретного національного господарства; широкою диференціацією інституційних регламентації (вимагають стандартизації даної системи); необхідністю формування єдиної інформаційної системи (відстежує стан глобального середовища господарювання для реалізації спільних дій з мінімізації негативних наслідків) [4, с. 241].

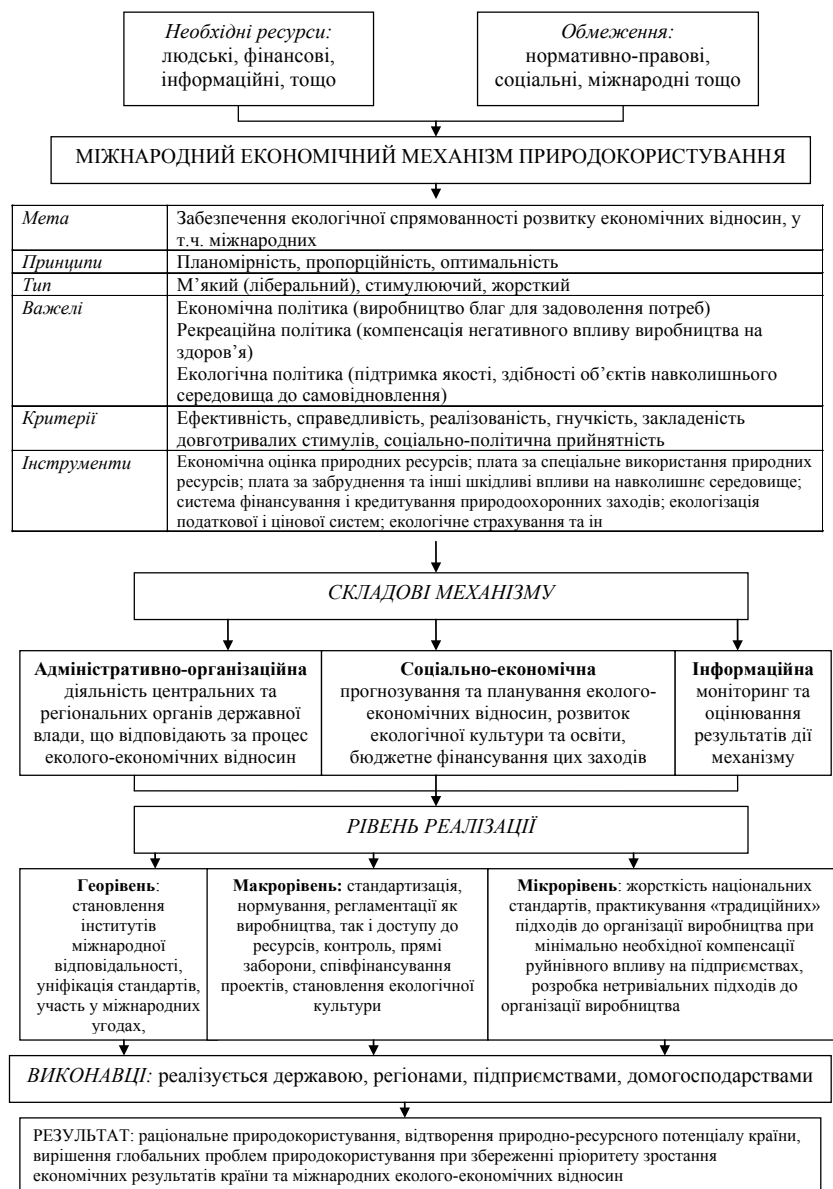

Рисунок 1. Концептуальні засади міжнародного економічного механізму природокористування (розроблено автором)

Аналіз теоретико-методологічних засад формування економічного механізму охорони навколишнього середовища та основ забезпечення вирішення глобальних екологічних проблем дав змогу розробити концептуальні засади міжнародного економічного механізму природокористування (рис. 1).

Основним завданням екологізації суспільства та ефективної реалізації економічного механізму природокористування є поліпшення екологічної освіти, зміна системи цінностей, що супроводжується еволюцією структури суспільних потреб і попиту.

Будуть змінюватися співвідношення цін на ринку на різні товари, зростуть ціни на природоємні і ресурсомарнотратні продукти. Як наслідок, змінюватимуться критерії економічної ефективності, що призведе до змін у розподілі виробничих ресурсів. Природні ресурси, навколишнє середовище менше будуть залучатися у виробничий процес в розрахунку на одиницю, задовольняються потреби і в абсолютному розмірі.

Висновки. Вдосконалення економічного механізму природокористування в сучасних умовах розвитку вітчизняної ринкової економіки доцільно здійснювати в таких основних напрямках: «екологізація» структури суспільних потреб і посилення духовної складової в структурі потреб, що дозволить поліпшити задоволення і матеріальних потреб за рахунок якісного вдосконалення розподілу ресурсів, що використовуються для виробництва кінцевого продукту; необхідність освітнього, виховного, ідеологічного та інших видів впливу на суспільство з метою вироблення екологічного світогляду, духовного розвитку членів суспільства; розробка інноваційних механізмів реалізації регіональних і галузевих екологічних програм, вдосконалення їх фінансування з коштів бюджетів різних рівнів; впровадження системи цільового резервування коштів для реалізації природоохоронних заходів.

Багатоаспектність економічного механізму дозволило сформулювати концептуальні засади міжнародного економічного механізму природокористування, які базуються на механізмах трансформації світогляду суспільства, його екологізації, орієнтованих на одночасне зростання обсягів виробництва міжнародних суспільних благ, способах задоволення потреб і раціональне природокористування, за умови ефективності еколого-економічних відносин природокористування з метою підвищення рівня обґрунтованості заходів щодо вирішення глобальних проблем у сферах природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Список літератури:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_ohoronu_navkolishn_ogo_prirodnogo_seredoviwa.htm
2. Гаман П. І. Зміст економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності / П. І. Гаман // Бізнес-навігатор. Серія : Економіка і підприємництво. – 2004. – № 5. – С. 48-53.
3. Голян В. А. Економічний механізм природокористування: яким йому бути? / В. А. Голян // Агросвіт. – 2007. – №8. – С. 5-12.
4. Данилюк Н. І. Особливості формування стратегії екологічної поведінки в умовах глобалізації економіки // Збірник наукових праць. Вип. 39 / Відп. ред. – доктор економічних наук В. Є. Новицький. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2003. – С. 240-247.

5. Costanza R. An Introduction to Ecological Economics. Stuttgart: Lucius&Lucius, – 2001. – 355 p.
6. Daly H., Farley J. Ecological Economics. Principles and Applications. Island Press, – 2003. – 406 p.
7. Loomis J., Helfand G. Environmental Policy: Analysis for Decision Making. Springer, – 2010. – 365 p.
8. Zylicz T. Goals, principles constraints in environmental policies / Principles Of Environmental and Resource Economics. A Guide for Students and Decision-Makers. New York: Universe Books, 2005. – P. 155-176.

Коняхина Т. В.

Донецкий государственный университет управления

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Резюме

Исследованы основные условия решения международных проблем природопользования и рассмотрены существующие недостатки, затрудняющие этот процесс. Усовершенствован механизм обеспечения экологического развития экономики и решения глобальных экологических проблем. Сформулированы концептуальные принципы международного экономического механизма природопользования, основанные на механизмах трансформации мировоззрения общества, его экологизации.

Ключевые слова: экономическая политика, экологическая политика, рекреационная политика, рациональное природопользование, элементы экономического механизма.

Koniakhina T. V.

Donetsk State University of Management

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF INTERNATIONAL ECONOMIC MECHANISM OF NATURE MANAGEMENT

Summary

Considered the basic conditions for solving international problems of nature management and existing shortcomings that hinder this process. The mechanism of ecological economic development and solving of global environmental problems is formed. Formulated conceptual principles of international economic mechanism of nature management based on the mechanisms of transformation of world society and its cleaner.

Key words: economic policy, environmental policy, recreational policy, environmental management, elements of the economic mechanism.